

Vårdnad, boende, umgänge och namn

Reviderade riktlinjer för handläggning av enskilda ärenden
enligt Föräldrabalken,
Namnlagen m.m. antagna av kommunfullmäktige i
Stockholm 2012-10-15.

stockholm.se

Riktlinjer för handläggning av ärenden rörande vårdnad, boende och umgänge samt namn 3

Barnets bästa i fokus	3	
Barnets ställning	4	
Alla underåriga, det vill säga barn under 18 år, företräds i mål och ärenden av sin/sina		4
Barns rätt att komma till tals	4	
Våld i nära relationer	5	
Stadsdelsnämndens ansvar	6	
Lagreglerade uppgifter	6	
Vilken stadsdelsnämnd har ansvaret?	7	
<i>Skyddade personuppgifter</i>	7	
<i>Skyndsam handläggning</i>	7	
<i>Professionellt bemötande i konfliktfyllda ärenden</i>	8	
<i>Delegation</i>	8	
Vårdnad – vad är det?	8	
Definitioner	8	
Vem har vårdnaden?	9	
<i>När föräldrarna är gifta</i>	9	
<i>När föräldrarna är ogifta</i>	9	
När föräldrarna skiljer sig eller separerar efter att ha sammanbott	10	
Vårdnadshavarens uppgifter	10	
Boende	10	
Umgänge	11	
Barnets rätt till umgänge med båda föräldrarna	11	
Barnets rätt till umgänge med andra personer	12	
När föräldrarna är oense	12	
Begränsning av umgänget vid vård enligt LVU	15	
Upplysning till domstol (6 kap 19, 20 §§ FB)	15	
Samarbetssamtal	17	
Definition	17	
Allmänt	17	
Samarbetssamtal på initiativ av föräldrarna	17	
Samarbetssamtal på uppdrag från domstol	18	

Samtalen	18
Avtal om vårdnad, boende och umgänge	19
Allmänt om avtal	19
Utredning och godkännande av avtal	19
Giltighet och verkställighet av avtal	20
Särskilt om avtal om vårdnad	21
Särskilt om avtal om barns boende	21
Särskilt om avtal om umgänge	22
Utredning av vårdnad, boende och umgänge	23
Behörig stadsdelsnämnd	23
Sekretess	23
Domstolens direktiv för utredningen	23
Utredningens omfattning	24
Våld	24
Skyddade personuppgifter	24
Barnet i utredningen	25
Samtal med barnet	25
Om föräldrar motsätter sig samtal med barn	26
Handlägningsrutiner	26
Skriftlig redovisning av utredningen	27
Ändring/överflyttning av vårdnad	28
Väcka talan i allmän domstol om vårdnadsöverflyttning	28
1. Vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap 7 § FB	28
2. Vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap 8 § FB.	29
3. Vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap 8 a § FB	29
Anmäla behov av särskilt förordnad vårdnadshavare i allmän domstol, när barnets vårdnadshavare avlider	30
Handlägningsrutiner vid vårdnadsöverflyttning	31
Handlägningsrutiner vid anmälan av särskild förordnad vårdnadshavare, när barnets vårdnadshavare avlider	31
Konsekvenser av vårdnadsöverflyttning	31
Verkställighet	32
Verkställighet av domstols beslut och av avtal	32
Namnfrågor	33
Förnamn	33
Efternamn	33
Mellannamn	34
Rättsskydd och rättshjälp	35
Referenslitteratur	35

Bilaga 1. Samarbetssam

Riktlinjer för handläggning av ärenden rörande vårdnad, boende och umgänge samt namn

Dessa riktlinjer baseras huvudsakligen på Föräldrabalken (FB) men berör även socialtjänstlagen (SoL), socialtjänstförordningen (SoF), lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och Namnlagen.

Övriga riktlinjer som gäller i Stockholms stad och som har relevans även för handläggning av ärenden som rör vårdnad, boende och umgänge är

- Handläggning och dokumentation i barn- och ungdomsärenden
- Familjehemsvård för barn och ungdom
- Riktlinjer våld i nära relationer
- Riktlinjer för kontaktverksamheten
- Handläggning och dokumentation i enskilda ärenden inom socialtjänsten
- Handläggning i adoptionsärenden
- Faderskap

<http://sot.intranat.stockholm.se/Pages/Documents.aspx?id=201551>

Se även

Socialstyrelsens handbok Vårdnad, boende och umgänge 2012-4-8

Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2012:4

Socialstyrelsens handbok Om barnet behöver ny vårdnadshavare (2006-101-9)

Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2006:20

Barnets bästa i fokus

Enligt FN:s barnkonvention ska barnets bästa sättas i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn (artikel 3). Vidare har barn så långt det är möjligt rätt att få vetskap om sina föräldrar och få sin omvårdnad av dem (artikel 7). Föräldrar har huvudansvaret för barns uppfostran och utveckling (artikel 18).

Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge (FB 6 kap 2a§). Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall särskilt avseende fästas vid risken att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet förs bort olovligt, hålls kvar eller på något annat sätt riskerar att fara illa. Dessutom ska särskilt avseende fästas vid

barnets behov av barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Detta innebär att barnets behov av skydd mot övergrepp och/eller våld i familjen går före behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Tolkningen av vad som är bäst för ett barn är svår och kan vid en utredning av vårdnad, boende och/eller umgänge vara en svår balansgång. Socialtjänsten är skyldig att göra en riskbedömning och väga in denna i sitt ställningstagande i vårdnads- boende- och umgängesfrågor. Om det har förekommit eller förekommer våld i familjen, riktad mot barnet eller någon annan i familjen, måste barnets skyddsbehov säkerställas i första hand. När det i arbetet med frågor rörande vårdnad, boende och umgänge med barn framkommer uppgifter om att en närstående vuxen har varit utsatt för våld eller andra övergrepp informeras den enhet eller handläggare som har ansvar för att göra en förhandsbedömning av barnets behov av stöd eller skydd om detta.

Barnets ställning

Alla underåriga, det vill säga barn under 18 år, företräds i mål och ärenden av sin/sina

vårdnadshavare. I mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge är båda föräldrarna parter oavsett vårdnadsform. Det är därför nödvändigt att stadsdelsförvaltningen regelmässigt vid utredning och beslut försäkras sig om vem som är vårdnadshavare. Den uppgiften finns i de domar och protokoll som tingsrätten bifogar uppdraget till nämnden. I annat fall kan uppgiften hämtas från Skatteverket. Observera att interimistiska beslut om vårdnadshavare gäller även om de inte hunnit registreras hos Skatteverket.

För barn som kommer till Sverige utan vårdnadshavare ska, om vårdnadshavaren inte kan nås, regelmässigt och snarast efter ankomsten förordnas *god man* enligt Lagen om god man för ensamkommande barn (SFS 2005:429). Stadsdelsförvaltningen vänder sig till överförmyndarnämnden i Stockholm vid behov av god man.

Barns rätt att komma till tals

Artikel 12 i Barnkonventionen har kommit till uttryck i svensk lag. I 6 kap 19 § FB stadgas att den som gör en utredning ska söka klarlägga barnets inställning och redovisa den för domstolen. I 3 kap 5 § SoL och 1 § LVU anges att när en åtgärd rör ett barn ska barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande

av barnets ålder och mognad (6 kap 2 a § FB). Någon åldersgräns är inte fastlagd.

Sedan den 1 augusti 2010 har det införts ett nytt tredje stycke i 11 kap. 10 SoL som innebär att socialnämnden har rätt att prata med barn utan vårdnadshavarens samtycke vid vissa typer av utredningar. Det gäller vid utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd och vid utredning på socialnämndens initiativ om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap 7 eller 8 § föräldrabalken. Däremot har socialnämnden inte denna möjlighet vid utredning enligt 11 kap 1 § SoL med anledning av domstolens begäran om upplysning eller utredning enligt 6 kap. 19 eller 20 § FB.

I mål eller ärende som rör vårdnad, boende, umgänge eller namn ska barnet komma till tals och få tillfälle att delge handläggaren sina synpunkter om det inte är olämpligt. BBIC:s grundprinciper och BBIC-systemet i tillämpliga delar skall tillämpas även i dessa utredningar för att säkerställa att det är barnets behov som är i centrum. Det finns ännu inte anvisningar från socialstyrelsen för hur BBIC kan tillämpas i ärenden rörande vårdnad, boende eller umgänge och det är oklart om eller när det kommer sådana. Det är dock angeläget att det inom Stockholms stad utvecklas arbetssätt som går i linje med BBIC även inom familjerätten. Samtalsmetoderna ska anpassas efter barnets utveckling och ålder. Inför beslut om vårdnad, boende och umgänge när föräldrarna är oense är det viktigt att klargöra både för dem och barnet att beslutet inte ligger hos barnet. Samtal med barn kan endast i undantagsfall genomföras utan vårdnadshavarens godkännande. Av stadsdelsnämndens dokumentation ska i förekommande fall framgå skälen till varför samtal med barn inte ägt rum – t.ex. att vårdnadshavaren inte samtyckt. Ett avsnitt om samtal med barn återfinns även under huvudrubriken *Utredning av vårdnad, boende och umgänge, nedan*.

Våld i nära relationer

Stockholms stad har ett övergripande handlingsprogram för våld i nära relationer. I handlingsprogrammet slås fast att mäns våld mot kvinnor i nära relationer är ett folkhälsoproblem, som orsakar stort lidande både för de våldsutsatta kvinnorna och för de barn som lever i dessa familjer. Vidare uppmanas stadsdelsnämnderna att ta fram egna handlingsprogram för kvinnofridsfrågor. Socialtjänstlagen slår fast (5 kap 11 §) att ”socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp att förändra sin situation”. Föräldrabalken stadgar (6kap 2a §) att ”Barnets bästa skall **vara avgörande för** alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- **risk**en för att barnet **eller någon annan i familjen** utsätts för övergrepp **eller att barnet** olovligt förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, **och**
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. **Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad**”.

Lagstiftaren har i den nya lagtexten från 1 juli 2006 tydliggjort att risken för att barnet ska fara illa går före barnets behov av en god kontakt med sina båda föräldrar. Man har alltså vänt på ordningen och menar att risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld är överordnad kontakten med båda föräldrarna.

Det ingår inte i familjerättens uppgift att avgöra om det har förekommit våld i föräldrarnas relation. Vanligtvis står ord emot ord. Däremot är det en signal om att det kan finnas en risk för att barnet kan ha bevittnat våld. Genom att låta både barn och föräldrar komma till tals var för sig och vara tydlig med att uppgifter om våld och förmågan att skydda barnet från att bevittna våld är faktorer som väger tungt i bedömningen av föräldraförmågan kan en riskbedömning göras. Den som har utövat/är anklagad för att ha utövat våld bör också få information om vad som krävs av honom (henne) för att skyddsbehovet ska anses vara uppfyllt.

Stadsdelsförvaltningen behöver också vara uppmärksam på eventuell förekomst av våld i samkönade relationer.

Stadsdelsnämndens ansvar

Lagreglerade uppgifter

Stadsdelsnämnden har skyldighet att på begäran lämna upplysningar och beslutsunderlag/utredningar till tingsrätten (6 kap, 19, 20 §§ FB). Stadsdelsnämnden är även skyldig att erbjuda samarbetssamtal under sakkunnig ledning (5 kap 3 § SoL och 6 kap 18 § FB). Ytterligare en uppgift för nämnden är att bistå föräldrar att upprätta avtal om vårdnad, boende och umgänge och pröva avtalen (6 kap 17 § a FB).

Till nämndens skyldigheter hör att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge, har avgjorts (5 kap 1 § SoL). Det kan ske i form av rådgivning, föräldrautbildning, tillhandahållande av mötesplatser för barn och föräldrar vid umgänge mm. Exempelvis kan det finnas skäl att särskilt uppmärksamma familjer som har blivit vårdnadshavare vid en vårdnadsöverflyttning eller adoption genom att aktivt förmedla en kontakt med rätt insats i den kommun de bor i. Likaså gäller för Stockholms stad att vi har ett särskilt ansvar att ge stöd om någon förmedlar en sådan kontakt till en stadsdel i Stockholm.

Om nämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad eller förmynderskap för ett barn ska nämnden göra framställning eller ansökan om det hos den domstol till vilken ärendet hör (5 kap 2 § Socialtjänstförordningen, SoF).

Sedan den 1 augusti 2010 har nämnden skyldighet att svara på yttrande enligt 6 kap 15c § FB om umgängesstöd. Nämnden ska svara på frågan om möjligheten att tillgodose behovet av umgängesstöd rent praktiskt och resursmässigt. Se vidare s. 13.

Vilken stadsdelsnämnd har ansvaret?

Stadsdelsnämnden i den stadsdel där barnet är folkbokfört har alltid huvudansvaret för de uppdrag domstol ger i mål och ärenden enligt FB. I de fall föräldrarna bor i olika stadsdelar kan tingsrätten begära upplysning/yttrande från båda. Inom staden gäller att den stadsdel där barnet är folkbokfört har huvudansvaret för att ha samtal med parterna och med barnet. Båda stadsdelarna har var för sig ansvar för att lämna registeruppgifter direkt till domstolen. Den sekretess som råder mellan stadsdelsnämnderna och mellan kommuner kan brytas endast genom parternas samtycke när det gäller upplysningar. Samråd och samordning med annan stadsdelsnämnd/kommun i ärendet kan därför endast ske om parterna samtyckt till det. Det faktum att tingsrätten uppmanat stadsdelsnämnder att samråda bryter inte sekretessen mellan stadsdelsnämnderna. Detsamma gäller om en av föräldrarna är folkbokförd i annan kommun. Den stadsdelsnämnd där barnet är folkbokfört har ansvaret för att be parterna om samtycke.

Om det visar sig att begäran om upplysningar kommit till fel stadsdelsnämnd ska stadsdelsnämnden omgående och helst samma dag meddela domstolen som ansvarar för att begäran kommer till rätt stadsdelsnämnd. Det är inget som hindrar att stadsdelsnämnden själv skickar begäran om upplysningar till rätt nämnd men domstolen måste meddelas.

Skyddade personuppgifter

Om någon av vårdnadshavarna har skyddade personuppgifter, gäller följande:

När det finns skyddade uppgifter ska ärendet handläggas av den stadsdelsförvaltning där den förälder bor som inte har skyddad adress. Uppgifter som kan röja den andre förälderns och barnets adress, namnet på barnets förskola/skola, eller ens i vilken stadsdel det ligger, får under inga som helst omständigheter röjas för den andra föräldern. Om den andre föräldern bor i annan kommun än Stockholm, kan handläggaren vända sig till domstolen, och be domstolen förordna att den andre förälderns kommun handlägger hela ärendet, så att inte de skyddade personuppgifterna röjs. Entydiga regler för hur dokumentationen ska föras saknas men det är viktigt att tänka igenom vilka uppgifter som förs in i journalanteckningar och liknande då dessa sedan kan komma att begäras ut av part inför förhandling. Även när det gäller uppgifter från referentsamtal gäller det att iakttäta försiktighet med namn, plats osv. Det går att sekretessbelägga uppgifter som riskerar att röja de skyddade uppgifterna men en förnyad sekretessprövning ska ske vid varje tillfälle någon begär ut handlingarna under barnets hela uppväxt.

Skyndsam handläggning

En begäran om upplysning eller utredning från tingsrätten ska hanteras med största skyndsamhet dels med tanke på att barnets väntetid inte i onödan ska förlängas, dels för att den tid tingsrätten ger nämnden är kort. För att få ett fullgott underlag kan det i särskilda fall vara befogat att be tingsrätten om förlängd handläggningstid, dock utan att utsätta barnet för onödig väntetid.

Professionellt bemötande i konfliktfyllda ärenden

På samma sätt som vid sociala barn- och ungdomsutredningar kan det röra sig om intresse och lojalitetskonflikter, dels mellan myndighet och familj, dels mellan barn och vuxna och i ärenden enligt FB framför allt mellan de båda föräldrarna. BBIC:s grundläggande värderingar och struktur ska användas när det gäller att beskriva föräldrarnas förmåga var för sig och i förhållande till barnets behov. I alla sammanhang är handläggaren skyldig att ställa frågor till föräldrarna om det har förekommit våld eller andra övergrepp. Om det framkommer uppgifter om att det har förekommit våld måste handläggningen anpassas efter det, både avseende den skriftliga redovisningen till domstolen men också i planeringen av hur själva handläggningen ska gå till.

Följande förutsättningar gäller för handläggning av familjerättsliga ärenden.

1. Utredningar i enskilda ärenden som rör vårdnad, boende och umgänge handläggs av socialsekreterare med särskild kompetens vad gäller Föräldrabalken; familjerättssekreterare. Dessa ska ha erfarenhet av och kompetens i social- och familjerätt, utvecklingspsykologi, bedömning av barns behov och föräldrars förmåga, konfliktlösning och samarbete.
2. I komplicerade utredningar ska huvud- och medhandläggare utses. En sådan modell minskar riskerna för brott mot den enskildes integritet och rättssäkerhet samt ökar förutsättningarna för hög kvalitet i det professionella bemötandet.

Delegation

Varje stadsdelsnämnd har sin fastställda delegationsordning. Beslut om utseende av handläggare samt godkännande av avtal om vårdnad, boende och umgänge ska ske utan dröjsmål. Delegation av dessa beslut bör ges till tjänsteman med särskild familjerättskompetens.

Familjerättsliga handlingar ska sparas länge och måste vara av sådan hög kvalitet att de inte riskerar att förstöras. Kvaliteten på de papper som används i skrivare och det bläck som används vid utskrift inom stadens verksamheter är av arkivbeständig kvalitet så länge man håller sig till de upphandlingsavtal som finns. Kulspetspennor som används för att underteckna handlingar ska vara märkta ”Svenskt Arkiv” för att man ska vara säker på att bläcket är arkivbeständigt.

Vårdnad – vad är det?

Definitioner

Med *vårdnad* avses det juridiska ansvaret, som ska särskiljas från begreppet *vård*, som

innebär den faktiska vården om barnet. Barn ska stå under någons vårdnad. Vårnaden upphör när barnet fyllt 18 år eller tidigare om det dessförinnan ingår äktenskap. Den som är vårdnadshavare är i allmänhet också förmyndare. Den som har vårdnaden om ett barn kan ha överlämnat den faktiska vården om barnet till någon annan, t ex familjehem.

Barnets rätt till omvårdnad innefattar tillgodoseende av såväl materiella som psykologiska och sociala behov. Hänsyn ska tas till ett barns individuella egenskaper och särdrag. Barn har med stigande ålder rätt till ett starkare integritetsskydd och ett mer omfattande inflytande.

Vem har vårdnaden?

Oftast är barnets båda föräldrar vårdnadshavare, gemensam vårdnad. Huvudprincipen är att gemensam vårdnad normalt är till barnets bästa då den understryker båda föräldrarnas delaktighet och ansvar. En förälder kan ensam ha vårdnaden.

När föräldrarna är gifta

Barnet står från födelsen under vårdnad av båda föräldrarna, om dessa är gifta med varandra (FB 6 kap 3 §).

När föräldrarna är ogifta

Om föräldrarna är ogifta står barnet från födelsen under vårdnad av modern ensam (6 kap 3 § FB). Vårnaden kan bli gemensam på olika sätt.

Om föräldrarna senare ingår äktenskap med varandra får de gemensamt vårdnaden från den tidpunkt äktenskapet ingicks.

Ogifta föräldrar kan få gemensam vårdnad registrerad genom en anmälan till socialnämnden (6 kap 4 § FB) i samband med att nämnden ska godkänna en faderskapsbekaftelse. För anmälan i samband med faderskapsbekaftelse krävs inte svenskt medborgarskap.

Om anmälan inte görs samtidigt med faderskapsbekaftelse, kan föräldrarna anmäla detta till Skatteverket. För att en anmälan ska kunna göras måste faderskapet vara fastställt, föräldrarna och barnet vara svenska medborgare och vårdnadsfrågan inte tidigare ha varit prövad i domstol. Anmälningssblankett finns hos Skatteverket och försäkringskassan.

Om någon av nämnda förutsättningar inte är uppfyllda ska eventuell framställan om gemensam vårdnad göras hos tingsrätten, eller genom avtal som godkänts av stadsdelsnämnden (se nedan).

När föräldrarna skiljer sig eller separerar efter att ha sammanbott

Föräldrar fortsätter automatiskt att efter en skilsmässa (äktenskapsskillnadsdom) ha gemensam vårdnad om sina barn, om inte annat yrkas (6 kap 3 § FB) och förutsatt att domstolen inte finner gemensam vårdnad uppenbart oförenlig med barnets bästa (6 kap 5 § FB). Domstolen erinrar i skilsmässodomen om att vårdnaden alltså är gemensam. Även föräldrar som sammanbott fortsätter att ha gemensam vårdnad efter en separation, om de tidigare haft gemensam vårdnad.

Vårdnadshavarens uppgifter

En vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter (6 kap 11 § FB). Vårdnadshavaren ska se till att barnet får omvårdnad, trygghet och en god fostran och behandlas med aktning för sin person och egenart och att barnet inte utsätts för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling (6 kap 1 § FB).

Vårdnadshavarens befogenheter och skyldigheter regleras huvudsakligen i 6 kap FB

- ansvara för barnets personliga förhållanden
- ansvara för att barnets individuella behov blir tillgodosedda
- besluta i frågor som rör barnets personliga angelägenheter med hänsyn till barnets ålder, utveckling och mognad (6 kap 2, 11 §§ FB)
- tillse att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter (6 kap 2 § FB)
- bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning (6 kap 2 § FB).
- lämna erforderliga upplysningar till den förälder som inte har vårdnaden
- aktivt medverka till att barnet får sin rätt till umgänge med den andra föräldern eller annan tillgodosedd
- vid gemensam vårdnad samarbeta med den andra vårdnadshavaren och tillsammans med honom/henne fatta gemensamma beslut med barnets bästa för ögonen
- om en av vårdnadshavarna är (tillfälligt) förhindrad att ta del i beslut som inte kan skjutas upp utan olägenhet får den andra vårdnadshavaren fatta beslut ensam (6 kap 13 § FB)

Boende

Om föräldrar har gemensam vårdnad, men inte sammanbor, måste de komma överens om hos vem av dem barnet huvudsakligen ska bo. Därvid ska de utgå ifrån vilken lösning av boendefrågan som bäst motsvarar barnets behov. Är de inte överens kan tingsrätten utifrån barnets bästa avgöra boendet.

Ett barn kan endast vara folkbokfört på ett ställe. Är en förälder ensam vårdnadshavare ska barnet vara folkfört hos denne, i andra fall hos den förälder där det huvudsakligen bor.

Skatteverket fattar självständigt beslut i dessa frågor.

Med *växelvis boende* menas att ett barn kan bo längre perioder hos den förälder som det inte är folkbokfört hos. Det kan ge barnet möjlighet att ha nära kontakt med båda föräldrarna i vardagen. Gränserna mellan växelvis boende och umgänge kan vara flytande, men vanligt är att barnet bor ungefär halva tiden hos vardera föräldern. Försäkringskassans bedömning vid exempelvis beräkning av underhållsstöd är att om barnet bor minst 1/3 av tiden hos ena föräldern betraktas det som växelvis boende. Ett sådant arrangemang förutsätter flexibilitet hos föräldrarna och att de har förtroende för varandras förmåga och att de kan samarbeta. En annan förutsättning är att föräldrarna har förmåga att iaktta särskild försiktighet när det gäller de minsta barnen, som inte har sådan mognad att de kan ha två hem. Växelvis boende kräver praktiska arrangemang såsom geografisk närhet mellan föräldrarna, så att barnet har möjligheter att vara i *en förskola/skola* och att upprätthålla sitt eget nätverk.

Umgänge

Barnets rätt till umgänge med båda föräldrarna

Barn har behov av och rätt till båda sina föräldrar och föräldrarna har gemensamt ansvar för barnet. Detta synsätt uttrycks särskilt i FN:s barnkonvention.

FB:s bestämmelser utgår entydigt från barnets rätt till kontakt med båda föräldrarna. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnets umgänge med den förälder det inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Umgänge kan ske på andra sätt än genom att barnet och föräldern träffar varandra. Umgänget kan ske genom annan kontakt t ex genom brev eller telefon. Av proposition 2005/06:99 ”Nya vårdnadsregler” framgår att ett sådant umgänge inte är till för att begränsa umgänget utan för att åstadkomma kontakt i en situation där ett vanligt umgänge inte kan komma till stånd t ex om föräldrarna bor långt ifrån varandra eller om en förälders rörelsefrihet är inskränkt på grund av långvarig sjukhusvistelse. Ett annat exempel är om barnet och föräldern sedan en tid inte har någon kontakt alls eller endast ringa kontakt. Under en inledande period kan då ett umgänge t ex genom telefon framstå som bäst för barnet. (6 kap 15 § FB)

Umgängesrätten ska utgå från barnets behov och inte från föräldrarnas rätt. Det ankommer på vårdnadshavaren att uppmuntra barnet att träffa den andre föräldern och i takt med barnets mognad ta allt större hänsyn till barnets egen inställning i umgängesfrågan.

Domstolen ser allvarligt på åtgärder från vårdnadshavarens sida som syftar till att omintetgöra eller försvåra för barnet att träffa den andra föräldern. Om en förälder konsekvent vidtar åtgärder med åsidosättande av barnets intresse av kontakt med den andra föräldern kan hans/hennes lämplighet som vårdnadshavare omprövas av domstol på begäran av part. Även vid val av vårdnadshavare bör umgängets betydelse beaktas. Om vårdnadshavare motsätter

sig umgänge kan den andra föräldern väcka talan vid domstol (6 kap 15 a § FB).

Sedan den 1 juli 2006 har socialnämnden fått talerätt vid umgänge mellan barnet och dess förälder. En anledning kan vara att nämndens utredning visar att barnet mår dåligt eller riskerar att fara illa om umgänget fortsätter i den ordning och omfattning som bestämts tidigare t ex för att umgängesföräldern gör sig skyldig till övergrepp mot barnet eller någon annan i familjen eller har allvarliga missbruksproblem. Nämnden kan då komma fram till att umgänget bör begränsas eller upphöra. Innan socialnämnden väcker talan bör nämnden verka för att föräldrarna kommer överens om en förändring av umgänget eller att någon av föräldrarna väcker talan i domstol. Först om ingen av föräldrarna agerar bör nämnden överväga att väcka talan i umgängesfrågan. (6 kap 15 a § FB och prop. 2005/06:99)

När det blir aktuellt med en sådan talerätt utformar handläggarna ett tjänsteutlåtande där barnets umgänge och hur det påverkar barnet blir belyst och hur man har försökt få föräldrarna att agera för att få till stånd en förändring. Därefter hjälper juridiska avdelningen till att utforma stämningsansökan. Dessa dokument bör föreligga vid stadsdelsnämndens sammanträde. Avgift för stämningsansökan betalas av stadsdelsnämnden. Uppgiften att besluta om en sådan talan kan inte delegeras (10 kap 5 § FB).

Barnets rätt till umgänge med andra personer

Det är i första hand barnets vårdnadshavare som har ansvaret för att barnets umgängesbehov blir tillgodosett (6 kap 15 § tredje stycket FB). Barn har rätt till umgänge med andra personer, som står barnet särskilt nära. Det kan gälla far- och morföräldrar, någon annan nära släkting, styvförälder eller tidigare familjehemsförälder.

När vårdnadshavaren inte uppfyller sitt ansvar kan umgängesfrågan prövas i domstol och det är endast socialnämnden som har rätt att väcka talan (6 kap 15 a § FB). Uppgiften att besluta om en sådan talan kan inte delegeras (10 kap 5 § SoL). Socialnämnden får göra en utredning och bedöma om det är till fördel för barnet att föra talan vid domstol. Ett beslut av socialnämnden att inte föra talan kan inte överklagas. Sökande, t.ex. far- eller morföräldrar, blir vid ett sådant ärende att betrakta som parter och har rätt att få del av utredningen och rätt att närvara vid nämndsammanträdet. Barnets vårdnadshavare skall bli kommunicerad utredningen i fråga och informeras om sin rätt att närvara vid nämndsammanträdet. Om nämnden fattar beslut att föra talan om umgänge blir barnets vårdnadshavare part i en process i tingsrätten om barnets rätt till umgänge med t.ex. en far- eller morförälder.

När föräldrarna är oense

Utövande av umgänge vållar ibland praktiska problem. Problemet kan orsakas av att vårdnadshavaren försvårar umgänget. Problemen kan också ha sin grund i att barnet inte vill träffa den andre föräldern, att denne visar ointresse eller att umgänge bedöms vara till men för

barnet. Socialtjänsten i den stadsdel där barnet är folkbokfört har i dessa fall en skyldighet att bistå barnet och föräldrarna.

Olika vägar finns till en samförståndslösning, t ex

- information och rådgivning
- strukturerade samarbetssamtal – se nedan
- bistånd i form av förordnande av kontaktperson (3 kap 6 §)
- förmedling av kontakt med annan instans, t.ex. familjerådgivning, psykisk barn- och ungdomsvård (BUP)
- Medling (FB 6 kap 18a§) Domstolen bestämmer vem som skall utses till medlare. Medlaren måste ha förmåga att sätta barnets bästa i främsta rummet och klara av att hantera en känslig situation och vinna förtroende hos föräldrar och barnet. I vissa mål kan det vara lämpligt att utse en erfaren domare eller advokat. I andra mål kan det vara bättre med en familjerättssekreterare. (Prop. 2005/06:99 s 91)

Föräldrarna kan, om tvisten inte kan lösas enligt ovan, vända sig till domstol för att få umgängesfrågan prövad.

Umgängesstöd

Sedan den 1 augusti 2010 har en ny paragraf införts i FB (6 kap 15 c §) som innebär att domstolen, när den fattar ett beslut om umgänge med en förälder som barnet inte bor med, får besluta att det vid umgänget ska närvara en person som socialnämnden utser s.k. *umgängesstöd* . Det är endast domstolen som kan besluta om umgängesstöd, föräldrar kan inte träffa avtal om umgängesstöd.

Av förarbetena till bestämmelsen (prop. 2009/10:192) framgår att användningsområdet för umgängesstöd bör snävas in jämfört med hur kontaktpersonsinstitutet har kommit till användning i gällande domstolspraxis. Domstolen ska vid bedömningen om umgängesstöd alltid utgå från om barnet verkligen har behov av stödet och stödet ska begränsas till situationer då det ur barnets synvinkel är befogat. De situationer som man ger exempel på är när barnet och umgängesföräldern saknar en nära relation beroende på att umgänget inte skett under lång tid eller när barnet av någon annan anledning saknar tillit till umgängesföräldern. Det kan också handla om behov av att en person medverkar vid hämtning och lämning för att barnet ska slippa uppleva konfliktfyllda konfrontationer. Den person som medverkar vid umgänget ska inte ses som en person med särskilt mandat att fysiskt förhindra att barnet bortförs eller kränks. Om barnet inte kan antas vara tryggt utan sådant skydd, är umgängesstöd inte något alternativ. Domstolen får inte vid behovsprövningen förutsätta att personen som medverkar vid umgänget utgör en garant mot skadliga åtgärder från en förälders sida.

Av 6 kap. 15 c § FB framgår att domstolens beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid och denna ska anges i beslutet. När domstolen bestämmer tiden måste den göra en prognos avseende framtiden. Tiden ska bestämmas utifrån hur länge barnet kan förväntas behöva stödet. Av förarbetena framgår att man rekommenderar högst ett år och att man inte kan utesluta att det finns enskilda fall med särskilda omständigheter som gör att umgängesstödet bör pågå något längre.

Vidare framgår att innan domstolen beslutar om umgängesstöd ska domstolen inhämta *yttrande* från socialnämnden.

Av yttrandet ska de praktiska förutsättningarna som finns för genomförandet av umgänget, t ex. tid, plats och personalresurser, framgå. Ett riktmärke för hur resursen ska användas är upp till 5 timmar per umgängestillfälle var 14:e dag inkl. restid (3 tim. umgänge för barnet).

Om socialtjänsten har kännedom om att det förekommit våld, hot om våld eller övergrepp mot barnet eller någon annan familjemedlem och har meddelat domstolen detta men domstolen ändå beslutar om umgängesstöd, ska socialtjänsten försöka verkställa beslutet.

Lagstiftaren har angett att socialnämndens inställning i fråga om lämpligheten av umgänge med umgängesstöd **inte** ska anges i yttrandet. Om ett beslut om umgängesstöd av något skäl är uppenbart omöjligt eller olämpligt att verkställa ska nämnden snarast vända sig till parternas ombud eller direkt till domstolen och meddela detta.

Lagstiftaren uttrycker att det inte finns krav på att yttrandet skall vara skriftligt, det finns alltså möjlighet att svara muntligt om nämnden har god kännedom om förhållandena men huvudprincipen är att yttrandet ska vara skriftligt

Av 6 kap. 15 c § FB framgår att socialnämnden efter domstolens beslut om umgängesstöd ska utse en viss person att medverka vid umgänget. Socialnämnden kan utse en eller två namngivna personer. Efter tingsrättens beslut eller dom om umgängesstöd ska nämnden inleda en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL som utmynnar i ett verkställighetsbeslut enligt 6 kap. 15c § 3 stycket FB. Denna åtgärd ska ses som en ren verkställighet och dokumenteras i ett beslut där det framgår vilken person som utsetts, när beslutet har fattats och vem som har fattat beslutet (se mall 73 i dokumentet ”Beslutsmallar för stadsdelsnämnd, social delegation och utskott)samt för vilken tid beslutet ska gälla. Beslutet att utse en viss person att medverka vid umgänget är inte överklagbart. Uppgiften om att fatta beslut om att utse en viss person att medverka vid umgänge får delegeras enligt 10 kap 5 § SoL.

När en umgängesstödjare är utsedd bör denna (tillsammans med ansvarig handläggare) träffa båda föräldrarna och barnet för att förbereda och planera insatsen. Om det vid denna kontakt står klart att umgängesstödet av något skäl kommer att bli svårt att verkställa ska ansvarig handläggare kontakta domstolen. Om domstolen ändå menar att ett försök ska genomföras måste socialtjänsten göra detta. Om barnet vägrar, far illa eller någon av föräldrarna uppträder på ett sätt som uppenbart är skadligt för barnet ska försöket avbrytas. Det samma gäller om det uppstår en situation som umgängesstödjaren tycker blir farlig för henne/honom. Allt som sker dokumenteras och ska snarast delges domstolen som har att ta ställning till fortsatt handläggning. Om barnet kan misstänkas fara illa ska en utredning enligt SoL 11 kap 1 och 2 §§ inledas.

Av 6 kap 15 c § FB framgår även att socialnämnden har ansvar att följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt.

Vid denna uppföljning ska nämnden ta hänsyn till om umgänget kan ske utan umgängesstöd. Nämnden kan verka för att föräldrarna träffar ett avtal om umgänge, om umgänget enligt socialnämnden bedömning kan fortsätta utan umgängesstöd. Ett sådant avtal gäller då istället för vad domstolen tidigare har beslutat. I annat fall kan det bli aktuellt att föreslå för föräldrarna att ta initiativ till att få en förändring till stånd, t ex. genom att någon av dem väcker talan om ändringar i umgänget. Även socialnämnden har en rätt att väcka talan i en fråga som gäller en förälders umgänge med sitt barn (6 kap. 15 a § FB). Det kan också visa sig vid uppföljning att barnet har behov av umgängesstöd längre tid än vad domstolen har beslutat och då får föräldrarna väcka talan på nytt i domstol.

Möjligheten att utse kontaktperson vid umgänge enligt SoL kvarstår men handläggs som en ansökan om bistånd enligt SoL från en av föräldrarna och ska inte blandas ihop med umgängesstöd.

Begränsning av umgänget vid vård enligt LVU

Socialnämnden får om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vård enligt LVU besluta om begränsningar rörande umgänget – 14 § LVU. Det kan handla om allt från att helt begränsa umgänget till omfattningen av umgänget, val av plats för umgänge och om umgänget ska ske i närvaro av tredje person. Socialnämnden ska överväga var tredje månad om den beslutande begränsningen i umgänget fortfarande behövs.

Upplysning till domstol (6 kap 19, 20 §§ FB)

Innan domstol avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar.

Om stadsdelsnämnden har tillgång till material som kan vara av betydelse för domstolens huvudförhandling i målet är nämnden skyldig att upplysa domstolen om innehållet i detta (6 kap 19 § FB).

Domstolen kan också inför ett interimistiskt beslut inhämta upplysningar från nämnden i vårdnads-, boende- och umgängesrättsutredningar (6 kap 20 § FB).

Om domstolens begäran rör *upplysning enligt 19 §* ska förvaltningen endast redovisa redan befintligt material som kan vara relevant vid bedömningen av barnets bästa. Om material

saknas om parterna behöver förvaltningen inte meddela domstolen. Remissen registreras dock i nämndens diarium och remisshandlingen förvaras på sätt som föreskrivs i nämndens dokumenthanteringsplan. Om stadsdelsnämnden överlämnar material till domstolen ska ärendet registreras och dokumenteras i paraplysystemet som utredning enligt 11 kap 1 § SoL. Föräldrarna informeras om att upplysningar lämnats till domstolen och får en kopia av materialet om det innehåller något annat än registeruppgifter.

Domstolens begäran om *upplysning enligt 20 §* ska alltid föranleda utredning enligt 11 kap 1 § SoL, dock inte av någon stor omfattning.

Utredaren kontrollerar uppgifter ur tillgängliga myndighetsregister, vid behov även utdrag ur belastnings- och misstankeregister. Barnet har i dessa mål inget eget juridiskt ombud. Socialnämnden ska inte göra en bedömning om vad som är bäst för barnet.

Om det skulle uppkomma omständigheter som gör att en lösning verkar mindre lämplig är nämnden dock oförhindrad att förmedla den åsikten till domstolen och bör också göra det om det finns en direkt olämplig lösning. Det är då nämnden som har skyldighet att förmedla åsikten, alltså inte den enskilde handläggaren.

Sedan den 1 juli 2006 framgår av 6 kap 20 § FB att socialnämnden vid s.k. snabbupplysningar inför ett interimistiskt beslut i domstolen skall höra föräldrarna och barnet om det är lämpligt. Utifrån ett barnperspektiv är det viktigt att ge barnet en möjlighet att komma till tals och i förekommande fall redovisa barnets inställning till domstolen. Regeln gäller för alla mål om vårdnad, boende och umgänge och är avsedd att säkerställa att domstolen får ett så bra underlag som möjligt. Om bedömningen görs att det inte är lämpligt att höra föräldrarna eller barnet, bör orsaken till detta redovisas för domstolen. (prop. 2005/06:99 s 93)

Ärendet behöver inte behandlas av stadsdelsnämndens sociala delegation innan det överlämnas till domstolen.

Upplysningar lämnas av den stadsdelsförvaltning där barnet är folkbokfört. Om föräldrarna bor i olika stadsdelar kan samråd och samordning ske mellan berörda stadsdelsförvaltningar under förutsättning att parterna samtycker till det. Så snart domstolsremiss med stöd av 20 § inkommit utses handläggare och ärendet registreras i paraplysystemet för dokumentation och journalföring.

Upplysningarna skickas till domstolen i tre exemplar. Om upplysningarna innehåller förslag till lösningar av tvisten bör innehållet först kommuniceras med parterna (s 146 socialstyrelsens handbok ”Om barnet behöver ny vårdnadshavare”). Om upplysningarna inte innehåller något ställningstagande får det bedömas från fall till fall om de ska kommuniceras med parterna innan de skickas till domstolen. Därmed avslutas ärendet i paraplysystemet. Handlingar förvaras i personakt, inneliggare Familjerätt.

Samarbetssamtal

Definition

Samarbetssamtal är strukturerade samtal med föräldrar som i samband med eller efter separation är oeniga om hur de ska lösa frågor om vårdnad, boende eller umgänge. Samtalen ska fokuseras på barnen, inte på vuxenrelationen. Föräldrarna erbjuds en samtalsserie under ledning av en person som har kompetens i utvecklingspsykologi, bedömning av barns behov och föräldrars omsorgsförmåga, social- och familjerätt, konfliktlösning och samarbete.

Om nämnden vet eller misstänker att det har förekommit våld i relationen, eller om någon av föräldrarna berättar det, bör nämnden noga överväga om det är lämpligt med samarbetssamtal och/eller överväga att inleda samtalen med föräldrarna var för sig.

Allmänt

Värdet av samarbetssamtal och andra former av konfliktbearbetning är generellt störst om föräldrarna söker samtalshjälp redan innan de vänder sig till domstol. Samarbetssamtal kan också på initiativ från domstol inledas efter det att talan har väckts. Målet är vilande så länge samarbetssamtal pågår.

Samtalsledare ska ha tillgång till regelbunden handledning. Det kan i vissa fall finnas skäl att två samtalsledare deltar i samtalen. Samtalsledare bör inte åläggas att genomföra utredning av vårdnad, boende eller umgänge i en familj hon eller han haft i samarbetssamtal, om parterna har något emot det.

Kommunen är enligt 5 kap 3 § SoL skyldig att sörja för att föräldrar erbjuds samarbetssamtal. Föräldrar kan välja att vända sig till stadsdelsnämnd, till familjerådgivning eller annan instans. Domstol kan med åberopande denna paragraf uppdra åt socialnämnd eller annat organ att genomföra samarbetssamtal (6 kap 18 § FB).

Samarbetssamtal på initiativ av föräldrarna

I Stockholm kan föräldrar söka hos stadsdelsförvaltningen där barnet är folkbokfört eller hos familjerådgivning. En viktig skillnad mellan dessa alternativ är att familjerådgivning har absolut sekretess och stadsdelsförvaltningen socialtjänstsekretess.

I de fall föräldrarna vänder sig till stadsdelsförvaltningen för samarbetssamtal har förvaltningen skyldighet att tillhandahålla sådana. Samarbetssamtal är att betrakta som rådgivning, varför registrering och dokumentation i Paraplysystemet inte ska ske. Om det efter samtalsserien blir aktuellt att nämnden ska ta ställning till avtal mellan föräldrarna ska däremot utredning enligt 11 kap 1 § SoL inledas, se nedan. Stadsdelsförvaltningen måste föra statistik över samarbetssamtalen.

Samarbetssamtal på uppdrag från domstol

Ärendet registreras och dokumenteras i Paraplysystemet. I journalanteckningarna noteras endast datum för samtalen samt de eventuella överenskommelser föräldrarna träffat. PM skickas efter samtalsserien till tingsrätten med information endast om antal samtal och vad föräldrarna har kommit överens om. Om föräldrarna har tecknat ett juridiskt bindande avtal – se nedan - som godkänts av stadsdelsnämnden, informeras tingsrätten om det.

Samtalen

Föräldrarna erbjuds i första hand tre samtal. Efter tre samtal görs en bedömning om det är meningsfullt att fortsätta. Det är då lämpligt att föreslå föräldrarna att de prövar med en överenskommelse för att sedan återkomma. Vid behov ytterligare samtal kan man då erbjuda ytterligare samtal, 3-6 samtal är i regel tillräckligt. Målet med det första samtalet är att lära känna familjen och att göra en gemensam plan för kommande samtal. Innan samtalen planeras bör båda föräldrarna tillfrågas om det har förekommit våld i relationen. Om det har det bör lämpligheten i att genomföra samtalen övervägas.

Oavsett på vilket sätt behovet av samarbetssamtal initierats ska föräldrarna erbjudas ett första samtal inom tre veckor från det att frågan aktualiserats hos stadsdelsförvaltningen.

Samtalen ska fokuseras på barnet och på vilka konsekvenser alternativa överenskommelser kan få för det. Båda föräldrarna ska ges möjlighet att föra fram sin syn på situationen och sina önskemål.

Samarbetssamtal är frivilliga. Om någon av parterna vill ha ett enskilt samtal bör detta erbjudas. Om det finns kännedom om att det har förekommit våld, hot om våld eller kontroll i relationen eller om detta framkommer under samtalen ska samtal erbjudas enskilt. Det är olämpligt att föra samtal om våld, hot om våld eller kontroll med båda parterna i rummet om båda två inte tydligt uttrycker en vilja att göra detta och har erbjudits möjlighet att prata om det enskilt. Förekomst av våld eller hot om våld kan göra att det inte finns förutsättningar för samarbetssamtal vilket meddelas domstolen.

Barnen kan, om det inte är olämpligt, i något skede tas med i samtalen. Det bör i så fall ske när föräldrarna har börjat samarbeta och kan föra konstruktiva diskussioner.

Innan samtalen påbörjas ska föräldrarna informeras om att det är socialtjänstsekretess, inte familjerådgivningssekretess, som råder för samarbetssamtal som gäller vårdnad, boende och umgänge. Samtalsledaren bör inte ansvara för en efterföljande vårdnads- boende- eller umgängesutredning om föräldrarna eller en av dem inte önskar det. I fall då en utredning av barns behov av skydd eller stöd enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL aktualiseras senare har dock

samtalsledaren skyldighet att lämna uppgifter som är av betydelse för den utredningen. Även uppgifter som kommer in under samarbetssamtal kan föranleda att information lämnas till den enhet som handlägger utredningar om barn.

I bilaga 1 återfinns förslag till utgångspunkter och innehåll i samarbetssamtal.

Inför avslutningen av samtalsserien (eller tidigare) undersöks möjligheten att komma fram till en överenskommelse eller ett avtal mellan föräldrarna och utformningen av det, se nedan.

Avtal om vårdnad, boende och umgänge

Allmänt om avtal

Enligt FB är socialnämnd (dvs. stadsdelsnämnd) skyldig att ge föräldrar hjälp med att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge inklusive fördelningen av eventuella resekostnader. Ett avtal blir juridiskt bindande och kan precis som en dom verkställas enligt 21 kap FB. Detta under förutsättning att avtalet är skriftligt, undertecknat av båda föräldrarna (namnteckningarna behöver inte bevitnas) och stadsdelsnämnden prövat att avtalet är förenligt med barnets bästa och godkänt det. Stadsdelsnämnden kan delegera till tjänsteman att besluta att godkänna ingånget avtal.

Under betänketiden efter ansökan om skilsmässa kan vid behov endast ett interimistiskt avtal upprättas och då endast gällande boendet och umgänget. Det interimistiska avtalet gäller till dess dom om äktenskapsskillnad träder i kraft.

Det finns inget krav på att föräldrarna ska använda en särskild avtalsblankett. Blankettmall finns i paraplssystemet. Ingenting hindrar att föräldrarna själva eller med hjälp av t.ex. en advokat skriver ett avtal som de sedan överlämnar till stadsdelsnämnden för godkännande.

Utredning och godkännande av avtal

Stadsdelsnämnden där barnet är folkbokfört har ansvaret att pröva om avtalet ska godkännas (6 kap 17 a § andra stycket FB). Stadsdelsnämnden har att ta ställning till om det avtal föräldrarna upprättat är förenligt med vad som är bäst för det enskilda barnet. Nämnden ska göra sitt eget ställningstagande och detta ska föregås av en utredning enligt 11 kap 1 § SoL. Så snart begäran om godkännande av avtal inkommer till stadsdelsnämnden inleds utredning. Registrering och dokumentation sker i paraplssystemet. Utredningen ska ha den omfattning som behövs för att nämnden ska få ett allsidigt beslutsunderlag. Utredaren måste inledningsvis försäkra sig om att föräldrarna är överens om att avtalet prövas av nämnden för eventuellt godkännande.

Om en annan stadsdelsnämnd eller kommun kan ha upplysningar att lämna, ska upplysningar inhämtas innan godkännandefrågan avgörs. Den andra nämnden är skyldig att – utan hinder av s.k. socialtjänstsekretess – lämna upplysningar på begäran av den nämnd som prövar avtalet (6 kap 17 a § FB och 10 kap. 28 § första stycket OSL). Förutom inhämtande av upplysningar gäller för Stockholms stad att utredaren ska sammanträffa med föräldrarna och om möjligt även med barnet innan godkännande sker. I nämndens prövning ingår en självklar skyldighet att vid behov låta barnet komma till tals och att ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad (6 kap 2 a § FB).

Nämnden får inte besluta att godkänna eller inte godkänna föräldrarnas avtal utan att föräldrarna underrättats om och fått tillfälle att yttra sig över de uppgifter som har tillförts ärendet. Ärendet får dock i vissa fall avgöras utan att så har skett, t.ex. om avgörandet inte går föräldrarna emot, om uppgifterna saknar betydelse eller om åtgärderna av någon annan anledning är uppenbart obehövliga (se 17 § förvaltningslagen och 11 kap 8 § SoL).

När det gäller avtal som endast delvis ändrar ett tidigare godkänt avtal eller ett domstolsavgörande ställs särskilt stora krav på tydlighet. Det måste klart framgå i vilka delar det tidigare godkända avtalet eller domstolsavgörandet alltjämt gäller. Föräldrarna ska vara överens om avtalets innehåll. Föreligger någon tveksamhet, t.ex. att en förälder tvingat den andra att skriva under avtalet, ska avtalet inte godkännas av nämnden.

Stadsdelsnämnden ska antingen godkänna föräldrarnas avtal eller vägra godkännande. Nämnden får inte ändra avtalets innebörd ens i förtydligande syfte (se prop. 1997/98:7 s. 86 och 110). Däremot är det ofta lämpligt att föreslå föräldrarna att ändra avtalet så att det kan godkännas.

Nämndens prövning huruvida föräldrarnas avtal ska godkännas innebär myndighetsutövning. Beslutet ska motiveras, men motivering får utelämnas om beslutet inte går någon part emot eller om det är nödvändigt med hänsyn till skyddet för enskildes personliga förhållanden (20 § förvaltningslagen och 11 kap 8 § SoL).

Om nämndens beslut innebär att avtalet inte godkänns är det särskilt viktigt att utredaren motiverar beslutet så att det för barn och föräldrar inte kan råda någon tveksamhet om innebörden av beslutet. Beslut att inte godkänna ett avtal ska fattas av stadsdelsnämnden.

Stadsdelsnämndens beslut får inte överklagas (6 kap 17 a § FB). Socialnämndens beslut ska innehålla nämndens ställningstagande, d.v.s. att avtalet godkänns eller inte godkänns.

Giltighet och verkställighet av avtal

Avtalet gäller från och med den tidpunkt då det godkännts av stadsdelsnämnden. Nämnden ska till Skatteverket anmäla godkännande av avtal om vårdnad samma dag som godkännandet skett. Anmälan ska även ske till försäkringskassan och om barnet är över 15 år

till Centrala studiestödsnämnden.

Om föräldrar inte följer avtalet kan verkställighet sökas hos tingsrätten (se även kap. 13 nedan). Tingsrätten kan också förordna om medling.

Särskilt om avtal om vårdnad

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala att vårdnaden ska vara gemensam eller att en av dem ska ha vårdnaden om barnet (6 kap 6 § första stycket FB). Om avtalet innebär att vårdnaden ska vara gemensam ska stadsdelsnämnden godkänna avtalet, om det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Innebär avtalet att en av föräldrarna ska ha ensam vårdnad, ska nämnden godkänna avtalet, om det föräldrarna överenskommit är till barnets bästa.

Föräldrarna kan träffa avtal för att ändra ett

- förhållande som gäller direkt på grund av lag
- förhållande som gäller genom en registrering hos Skatteverket
- tidigare godkänt avtal
- tidigare domstolsavgörande

Är föräldrarna ense om att de ska ha gemensam vårdnad bör nämnden – i likhet med tingsrätten i motsvarande situation – vägra godkänna avtalet, om det kan antas att den förälder som tidigare inte haft del i vårdnaden har så allvarliga brister i omvårdnaden om barnet att de kan medföra bestående fara för barnets hälsa eller utveckling (se prop. 1981/82:162 s.63 f.).

Om stadsdelsnämnden inte godkänner avtalet är vårdnadsförhållandena oförändrade. Det innebär att föräldrarna får fortsätta sina samtal för att komma fram till en lösning som nämnden kan godta eller vända sig till domstol.

Avtal om vårdnad bör inte tidsbegränsas. Om ett tidsbegränsat avtal godkänns och om inte annat beslutas före avtalstidens slut, återgår vid denna tidpunkt förhållandena till vad som gällde före avtalets tillkomst. Ett tidsbegränsat avtal om vårdnad bevakas inte hos Skatteverket och uppdateras alltså inte automatiskt vid återgång till tidigare förhållanden.

Särskilt om avtal om barns boende

Föräldrar som har gemensam vårdnad om barnet kan träffa avtal om barnets boende.

Föräldrarna kan träffa avtal för att

- reglera barnets boende om detta tidigare inte varit formellt reglerat
- ändra ett tidigare godkänt boendeavtal
- ändra ett tidigare domstolsavgörande om boendet

Skulle nämnden inte godkänna avtalet, är boendet oreglerat till dess föräldrarna har träffat ett

annat avtal eller till dess domstol avgjort tvisten. Avser det icke godkända avtalet ändring av vad som tidigare gällt om barnets boende, fortsätter den gamla ordningen att gälla tills vidare.

Inget hindrar att boendet lämnas oreglerat i ett vårdnadsavtal. Det kan ibland finnas skäl för nämnden att, som villkor för att ett vårdnadsavtal ska godkännas, i barnets intresse kräva att boendefrågan regleras. Även växelvis boende kan regleras i avtal.

Det finns inte något hinder mot att föräldrarnas avtal begränsas i tiden. Ett tidsbegränsat avtal om boende kan vara lämpligt om föräldrarna vill pröva hur en överenskommelse fungerar.

Särskilt om avtal om umgänge

Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, får de avtala om barnets umgänge eller annan kontakt än umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Vid växelvis boende kan umgänget inte regleras i ett avtal eftersom barnet faktiskt bor hos och därmed har regelbunden kontakt med båda föräldrarna.

Föräldrarna kan träffa avtal för att

- reglera umgänget om detta tidigare inte varit formellt reglerat
- ändra ett tidigare godkänt umgängesavtal
- ändra ett tidigare domstolsavgörande om umgänget

Föräldrarna kan inte avtala om umgänge mellan barnet och andra personer. I sådana fall förs talan av socialnämnd i domstol.

Det finns även vid avtal en möjlighet att bestämma att umgänget ska ske genom brev eller telefonkontakt (FB 6 kap 15§).

Ett tidsbegränsat avtal om umgänge kan vara lämpligt om föräldrarna vill pröva hur en överenskommelse fungerar. Tidsbegränsade avtal kan också vara ett sätt att få till stånd ett flexibelt och individuellt anpassat umgänge. Barns behov av umgänge växlar under åren. Ett icke tidsbegränsat umgängesavtal gäller till dess barnet fyller 18 år eller gifter sig innan dess. Det kan då vara ett alternativ att bestämma att avtalet ska gälla till dess barnet uppnått en viss ålder. Föräldrarna kan sedan träffa nya avtal om umgänget allteftersom barnet blir äldre.

Stadsdelsnämnden bör som en service hjälpa föräldrarna att träffa överenskommelse om fördelningen av eventuella resekostnader i samband med umgänge, serviceskyldighet.(6 kap 15 b § FB). Fördelning av resekostnader anses vara mycket nära förknippad med umgängesfrågan och umgänget kan i vissa fall vara beroende av att överenskommelse träffas. Detta gäller om reseavståndet överstiger tio mil och inte vid växelvis boende. Avtal om kostnadsfördelning kan ej läggas till grund för verkställighet. Nämnden prövning och beslut om godkännande av avtal omfattar inte kostnadsfördelningen. Dock kan konflikt gällande kostnadsfördelning påverka nämndens beslut om godkännande av umgängesavtal.

Utredning av vårdnad, boende och umgänge

Behörig stadsdelsnämnd

Enligt FB har domstolen en skyldighet att se till att frågan om vårdnad, boende och umgänge vid behov utreds innan frågorna avgörs av domstolen (6 kap 19 § FB). Uppdraget om sådan utredning ställs till stadsdelsnämnden där barnet är folkbokfört. Om den ena föräldern bor i en annan stadsdel skrivs det in i uppdraget att samråd ska ske med den stadsdelen. Ett uppdrag om utredning ställs även till den stadsdelsnämnden. Huvudansvaret för att utredningen kommer in till rätten ligger på den stadsdelsnämnd där barnet är folkbokfört.

Sekretess

Om en annan stadsdelsnämnd eller kommun kan ha upplysningar att lämna, ska upplysningar inhämtas innan vårdnadsutredningen är klar. Den andra nämnden är skyldig att – utan hinder av s.k. socialtjänstsekretess – lämna upplysningar på begäran av den nämnd som genomför vårdnadsutredningen. (6 kap 19 § FB)

Domstolens direktiv för utredningen

En vårdnadsutredning ska ge domstolen underlag för att besluta hur vardera föräldern kan

- ge barnet stabila och varaktiga förhållanden
- ge barnet behövlig omsorg
- förstå barnets känslor och behov samt tillfredsställa dessa
- ge barnet samhörighet med den andra föräldern

Utredningen ska också ge domstolen underlag för bedömning av

- barnets utveckling, specifika behov samt mognad i relation till åldern
- barnets känslomässiga anknytning till föräldrarna
- barnets egen inställning i frågan
- konsekvenser av alternativa lösningar

Beskrivning av föräldrarnas inställning i tvistefrågan ska inte fokuseras då dessa uppgifter i allmänhet framkommer vid domstolsförhandlingarna. Om föräldrars inställning förändras under utredningstiden ska det redovisas till domstolen.

Domstolen får fastställa direktiv för utredningen och bestämma när utredningen ska vara slutförd. Utredaren kan vid behov begära uppskov med redovisningen av utredningen.

Uppskov ska begäras skriftligen och motiveras. Skäl för begäran om uppskov kan t ex vara att social utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL pågår. Domstolen kan efter sådan begäran besluta om förlängd utredningstid. Om barnet visar tecken på utvecklingsavvikelse eller psykisk störning och stadsdelsnämnden bedömer att behov av barnpsykiatrisk utredning föreligger, anmäls detta till domstolen, som i sin tur kan föranstalta om sådan utredning direkt

hos BUP. Det är av stor vikt att utredningen bedrivs skyndsamt och att ovissheten för barnet inte i onödan förlängs.

Regeringen uttrycker (prop. 2005/06:99 s 59) att utredaren skall lämna en rekommendation till ett beslut. Vårdnadsutredarens bedömning och slutsatser tillmäts stor betydelse. Utredningen måste vara klar och tydlig och fokusera på det som är väsentligt, barnets situation och barnets inställning. Rekommendationen till domstolen ska vara väl motiverad och utredaren bör göra en konsekvensbeskrivning genom att föra ett resonemang om olika beslutsalternativ. I utredningen ska man också redovisa hur man ser på risken att barnet far illa, hur barnets behov av en god relation till båda föräldrarna bäst tillgodoses och föräldrarnas vilja och förmåga till samarbete i frågor som rör barnet samt övriga behov som barnet har.

Utredningens omfattning

Stadsdelsnämnden ska inom en vecka från det att remissen från domstolen inkom underrätta domstolen om vem som utsetts till utredare i ärendet. Utredningen ska omfatta samtal med föräldrarna och barnet samt med personer som har god inblick i barnets förhållanden, t.ex. personal i förskola och skola. Det domstolen behöver ha uppgifter om från socialtjänsten framgår ovan.

Domstolen ger i allmänhet direktiv om utredningstid. Om så inte sker gäller att en utredning inte bör ta längre tid än vad som gäller för andra barnutredningar – fyra månader.

Våld

Det åligger utredaren att särskilt ta ställning till risken att barnet själv eller någon annan i familjen utsätts för våld utifrån 6 kap 2a§ FB. Utredaren ska fråga båda föräldrarna om det har förekommit våld i relationen och beakta det i bedömningen av föräldrarnas förmåga att samarbeta och se till barnets behov. Om det har förekommit våld eller övergrepp ska barnet, om det inte är olämpligt, ges möjlighet att tala om våldet och hur det har upplevt det. Om det är lämpligt och möjligt bör samtal med barnet föras enskilt. Utredaren bör dokumentera både barnets och föräldrarnas utsagor om våldet och hur det har påverkat barnet. Det åligger den förälder som har anklagats för att bruka våld i relationen att övertyga utredaren om att barnet eller någon närstående till barnet inte löper någon risk att utsättas för våld eller hot om våld. Det bör framgå i utredarens rekommendation till domstolen hur utredaren har resonerat och vilken riskbedömning som görs.

Skyddade personuppgifter

Om den ena föräldern (och oftast barnet) har skyddade personuppgifter måste man särskilt överväga om umgänge alls är till barnets bästa. Barnet försätts i en mycket svår situation om det ska svara på frågor från den andra föräldern, det kan gälla till synes oskyldiga frågor som i

förlängningen riskerar att leda till att de skyddade uppgifterna röjs. En tydlig konsekvensbeskrivning till domstolen kan klargöra barnets utsatthet och därmed ett beslut som gagnar barnet. Däremot bör man som ovan tydligt klargöra vad den andra föräldern kan göra för att förändra situationen som visar att han/hon inte längre utgör ett hot mot barnet och den andra föräldern.

Barnet i utredningen

Barnets bästa skall vara avgörande vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Utredaren ska, om det inte är olämpligt, alltid söka klarlägga *barnets inställning* och redovisa den för rätten.

Barnperspektivet ska genomsyra utredningen i sin helhet. Utredningen bör följa BBIC-strukturen i tillämpliga delar. Barnets behov belyses och beskrivs omsorgsfullt genom att båda föräldrarna får beskriva hur de ser på barns behov i allmänhet och sitt eget i synnerhet utifrån BBIC:s behovsområden. Föräldrarnas respektive föräldraförmågor ska belysas, hur de ser de på sina egna styrkor och svagheter när det gäller att tillgodose sitt barns behov och hur ser de på den andra förälderns styrkor och svagheter när det gäller att tillgodose barnets behov.

Stadsdelsnämndens redovisning till domstolen ska förmedla en tydlig och levande bild av det enskilda barnet och hur barnet reagerar i den pågående konflikten. Dokumentationen ska ha fokus på barnet och inte på föräldrarnas inbördes konflikt.

Föräldrar som befinner sig i konflikt med varandra har inte alltid förmåga att fatta beslut utifrån vad som är bäst för barnet. Det är därför särskilt viktigt att utredare och beslutsfattare inom socialtjänsten ser sig som företrädare för barnet och grundar sina ställningstaganden på professionell kompetens. Barnet ska ges möjlighet att komma till tals och ge uttryck för sin vilja. Barn saknar dock ofta förmåga eller mod att ge uttryck för sin vilja och har inte heller sådana referensramar att de kan förutse konsekvenser i olika valsituationer. Utredaren måste också beakta att barnet befinner sig i en lojalitetskonflikt och föräldrarna kan utsätta det för påtryckningar eller känslomässig press.

Samtal med barnet

Barnsamtal bör regelmässigt ske med barn från 6-årsåldern. Utredaren bör först träffa barnet tillsammans med en förälder eller båda och därefter ha minst två enskilda samtal med barnet. Om uppdraget gäller syskon ska enskilda samtal erbjudas vart och ett av dem om inte särskilda skäl talar för att utredaren har samtal med syskonen gemensamt. Samtalen bör ske på en plats som bedöms lämplig för det enskilda barnet. Kontakten kan underlättas om utredaren inledningsvis kombinerar samtalet med någon aktivitet tillsammans med barnet. Det är viktigt att utredaren presenterar sig och försöker klargöra sin uppgift och sina mandat för barnet. Barnet måste också få veta vilka ”spelregler” som gäller, exempelvis vilka uppgifter från samtalen vi kommer att ta med när vi redovisar barnets inställning. Barnet behöver under

och efter samtalet bekräftelse på vad det sagt och utredarens egna kommenterar till hur han eller hon uppfattat att det känns för barnet att befinna sig i den aktuella konflikten. Barnet får härigenom möjlighet att korrigera den bild utredaren redovisar. Det kan vara av stort värde för barnet att höra att många andra barn lever under liknande förhållanden.

Det är viktigt att närma sig barnet med respekt och lyhördhet för att få veta något om vad barnet tänker och känner. Samtalen bör ha karaktären av öppet berättande. Utredaren bör därför ställa öppna och inviterande frågor och be barnet berätta, t ex hur det är i skolan, på fritids, hos mamma, hos pappa. Det är viktigt att låta barnet berätta om sina intressen, sina kamrater, vad som är roligt, vad som är svårt. Vill utredaren att barnet ska ta ställning i någon valsituation bör dessa frågor förläggas sent under samtalet. Om barnet tar ställning i tvistefrågan är det angeläget att utredaren frågar hur barnet kommit fram till sin uppfattning.

Om barnet inte kan eller vill berätta behöver utredaren hjälpa till genom att precisera eller omformulera frågorna.

Vid samtal med barn kan nätverkskartor, dockor eller andra hjälpmedel underlätta kontakten och avdramatisera konflikten.

Samtalens innehåll behöver inte i sin helhet redovisas för föräldrarna. Däremot kan utredaren för föräldrarna beskriva hur han eller hon uppfattat barnets situation.

Om föräldrar motsätter sig samtal med barn

”Vårdnadshavaren har enligt 6 kap 11 § FB rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets person. En situation där problemet kan uppstå kring detta är när vårdnadshavaren motsätter sig att utredaren samtalar med barnet. Vårdnadshavarens bestämmanderätt är dock inte oinskränkt, utan barnet har rätt att själv bestämma i åtskilliga personliga frågor. Allteftersom barnet blir äldre och mognare ökar dess rätt att bli hört och självt kunna påverka och bestämma om sin situation. Det som är avgörande för om samtalet kan genomföras mot vårdnadshavarens vilja är barnets ålder, mognad och utveckling, i kombination med vad frågan gäller samt betydelsen och konsekvenserna för barnet av det beslut som ska fattas.”
(Socialstyrelsens handbok Vårdnad, boende och umgänge s 168)

Handläggningsrutiner

Följande moment bör ingå. Utredaren bör informera föräldrarna om att man har möjlighet att inhämta information från andra och redovisa vilka kontakter man har tagit.

- Registrering av domstolsremissen i Paraplysystemet (utredning enligt 11 kap 1 § SoL).

- Upprättande av utredningsplan.
- Kontakt med stadsdelsförvaltning/kommun där förälder men inte barnet är folkbokfört.
- Informationssamtal med föräldrarna gemensamt eller var för sig, redovisning av utredningsplanen.
- Samtal med föräldrarna – vanligen flera samtal med vardera föräldern eller med båda föräldrarna tillsammans.
- Hembesök hos vardera föräldern, om möjligt i närvaro av barnet.
- Förberedelse av samtal med barnet i samråd med föräldrarna.
- Enskilda samtal med barnet.
- Inhämtande av information från referenter som känner barnets förhållanden (t.ex. förskola/skola, barnhälsovård). Utredaren får i kontakt med andra myndigheter lämna sekretesskyddade uppgifter (10 kap. 2 § OSL).
- Genomgång av eventuell personakt (socialregistret).
- Utdrag ur belastnings- och misstankeregister vid behov.
- Muntlig information till föräldrarna och – om det är möjligt och lämpligt – till barnet av material som tillförts utredningen.
- Genomgång med föräldrarna av deras lämnade uppgifter i utredningen.
- Delgivning av det sammanställda skriftliga materialet per brev till föräldrar och deras ombud med möjlighet för dem att inom två veckor (om inte annat överenskommits) inkomma med synpunkter.
- Redovisning av det skriftliga materialet till domstolen.
- Ärendet avslutas i paraplysystemet.

Skriftlig redovisning av utredningen

Redovisningen ska omfatta följande områden/faktorer.

- Ärendedata/registeruppgifter (målnummer, namn, personuppgifter mm).
- Utredningens genomförande (när ärendet inkom, utredarnas namn, kortfattat om hur utredningen genomförts, antal samtal samt tid och plats för dessa, i förekommande fall domstolens beslut om uppskov).
- Beskrivning av barnet i sitt sociala sammanhang enligt BBIC-strukturen.
- Kontakter med barnet under utredningstiden.
- Barnets egen beskrivning av sin situation samt eventuella önskemål. Utredarens uppfattning om vad barnet uttryckt.
- Aktuell situation och familjens tidigare kontakter med sociala myndigheter
- Föräldrarnas bakgrund, basen i BBIC-triangeln
- Eventuellt utdrag ur belastnings- och misstankeregister, har det förekommit hot om våld, våld eller kontroll?
- Föräldrarnas relation/äktenskap/samlevnad
- Föräldrarnas samarbete efter separationen
- Föräldrarnas beskrivning av barnet och barnets behov enligt BBIC-strukturen.
- Föräldrarnas uppfattning i vårdnads-, boende- och/eller umgängesfrågan
- Referentkontakter (om föräldrarna motsatt sig referentkontakter ska detta dokumenteras).
- Sammanfattning

- Utredarens rekommendation till beslut med motivering och konsekvensbeskrivning

Ändring/överflyttning av vårdnad

Socialnämnden har enligt 42 § socialtjänstförordningen (SoF) en skyldighet att göra en framställning eller ansöka hos domstol om någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad. *Se även Socialstyrelsen 2006 ”Om barnet behöver en ny vårdnadshavare”.*

Väcka talan i allmän domstol om vårdnadsöverflyttning

Socialnämnden har rätt att väcka talan i allmän domstol om ändring av vårdnaden och föreslå att vårdnaden överflyttas till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare när föräldrarna eller föräldern till barnet i fråga är olämpliga som vårdnadshavare eller när vårdnadshavaren är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden.

Förutsättningarna för detta regleras i 6 kap föräldrabalken (FB) och det är vid följande tre situationer:

1. Vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap 7 § FB

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnet hälsa eller utveckling, har socialnämnden rätt att väcka talan om vårdnadsöverflyttning .

En förälder som brister i omvårdnaden av ett barn kan fråntas vårdnaden om barnet befinner sig i en sådan risksituation att man har omhändertagit barnet enligt 2 § LVU och denna risksituation kan antas bli bestående. Om barnet är omhändertaget frivilligt eller med tvång skall socialnämnden i princip arbeta för en återförening av barnet med föräldrarna. Kan en återförening inte komma till stånd trots långvariga och omfattande insatser från nämndens sida, kan det bli nödvändigt att begära en överflyttning av vårdnaden enligt denna paragraf.

Om en förälder som ensam har vårdnaden om ett barn inte är lämplig som vårdnadshavare på det sätt som anges i denna paragraf ligger det närmast till hands att vårdnaden flyttas över till den andra föräldern. Är denna förälder också olämplig är den bästa lösningen att vårdnaden anförtros en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Det är viktigt att detta dokumenteras i tjänsteutlåtandet om vårdnadsöverflyttning.

Denna paragraf kan bli tillämplig när en vårdnadshavare avtjänar ett långvarigt fängelsestraff för att han har tagit livet av den andra föräldern och har genom sin handling brustit i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa och utveckling.

2. Vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap 8 § FB.

Har ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i annat enskilt hem än föräldrahemmet och är det uppenbart bäst för barnet att det rådande förhållandet får bestå och att vårdnaden flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet, har socialnämnden rätt att väcka talan om vårdnadsöverflyttning och då förslå familjehemsföräldrarna att bli förordnade som vårdnadshavare .

Det främsta syftet med bestämmelsen är att förhindra att barn som har rotat sig i ett familjehem blir uppryckta från en miljö där de funnit sig till rätta och känner större trygghet och känslomässig förankring än i sitt föräldrahem. Även i fall där man från början kan förutse att barnet kommer att växa upp i familjehemmet kan man genom en vårdnadsöverflyttning skapa förutsättningar för att barnet kan växa upp under trygga och stabila förhållanden.

I allmänhet krävs att barnet har bott i familjehemmet under flera år och att barnet har fått en så stark bindning till sitt nya hem att det uppfattar det som sitt eget. Denna paragraf kan tillämpas när en återförening av barn och förälder ter sig helt orealistiskt och barnet kommer att växa upp i familjehemmet och har rotat sig i detta hem.

Om barnet är placerat i ett HVB-hem kan inte denna paragraf tillämpas eftersom den endast är tillämplig på familjehemsplacerade barn.

Sedan 2003 har det införts en bestämmelse i både socialtjänstlagen (6 kap 8 §) och i LVU (13 §) som innebär att socialnämnden skall vid varje övervägande av vården för barn som varit placerad i samma familjehem, särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap 8 § FB. *Se Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare SOSFS 2006:20.*

3. Vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap 8 a § FB

Sedan den 1 juli 2005 infördes denna lagbestämmelse som innebär att vårdnaden kan fråntas föräldrar som är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden. Denna bestämmelse tillkom för att stärka skyddet för barn och ungdomar som av flyktingskäl eller andra skäl kommit ensamma till Sverige och fått uppehållstillstånd. Regeln gäller emellertid generellt i situationer när föräldrar är varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden. Med att en förälder är varaktigt förhindrad att utöva vårdnaden menas att han eller hon under överskådlig tid inte kommer att kunna fatta beslut i frågor som rör barnet. Hindret kan bestå i att föräldern på grund av att han eller hon är skild från barnet inte kan se till att barnet tas om hand eller ens ta ställning till vilka åtgärder som kan vara behövliga för att tillgodose barnets behov. Hindret kan också vara kopplat till att föräldrar

försvunnit t ex i samband med en naturkatastrof eller olyckshändelse av något slag. Vidare kan hindret vara av medicinsk art och bestå i att föräldern på grund av långvarig medvetlöshet eller allvarlig psykisk sjukdom är förhindrad att sörja för sitt barn.

Om det varaktiga hindret upphör genom att föräldrar och barn återförenas i Sverige kan dessa föräldrar på nytt bli vårdnadshavare genom att väcka talan enligt 6 kap 10 § FB i domstol om att återfå vårdnaden.

När det blir aktuellt med en begäran om vårdnadsöverflyttning skriver handläggarna ett tjänsteutlåtande och juridiska avdelningen utformar stämningsansökan som tillsammans bör föreligga vid stadsdelsnämndens sammanträde. Avgiften för stämningsansökan betalas av stadsdelsnämnden.

Man vänder sig till den tingsrätt där barnet har sin hemvist d v s är folkbokförd.

Anmäla behov av särskilt förordnad vårdnadshavare i allmän domstol, när barnets vårdnadshavare avlider

Om båda föräldrarna har vårdnaden och endera dör, får den andre automatiskt vårdnaden ensam – 6 kap 9 § 1 st FB.

Om båda föräldrarna dör skall socialnämnden anmäla behov av särskilt förordnad vårdnadshavare – 6 kap 9 § 1 st FB.

Om barnet står under vårdnad av endast en av föräldrarna och den föräldern dör, blir den andre föräldern inte automatiskt vårdnadshavare. Ny vårdnadshavare skall förordnas av tingsrätten. Den kvarlevande föräldern kan göra en ansökan till rätten om att få vårdnaden. Vårdnadsfrågan kan också tas upp till prövning efter anmälan av socialnämnden - 6 kap 9 § 2 st FB.

När nämnden anmäler behov av särskilt förordnad vårdnadshavare skall nämnden också lämna förslag på lämplig person som kan förordnas som vårdnadshavare. Den efterlevande föräldern har företräde som vårdnadshavare men möjligheten att i stället anförtro vårdnaden åt någon annan än föräldern finns - 6 kap 9 § 2 st FB. En prövning av vad som är bäst för barnet ska alltid ske. När domstolen prövar vem som skall utses till vårdnadshavare för ett barn efter en förälders död, bör man särskilt beakta under vilka förhållanden barnet har levt medan föräldern var i livet, och vilka relationer barnet haft och har till den efterlevande föräldern eller någon annan vuxen person. Det är av stor betydelse för barnets trygghet att barnet efter föräldrarnas död så snart som möjligt får en anknytning till någon som barnet kan känna förtroende för, och som kan erbjuda barnet stabila förhållanden.

Enligt 6 kap 10 a § FB skall domstolen beakta eventuella önskemål från föräldrarna när det gäller att förordna vårdnadshavare efter föräldrarnas död. Om barnet nått tillräcklig mognad och

motsätter sig att den utpekade personen förordnas som vårdnadshavare, kan det inte anses lämpligt att förordna honom eller henne.

Nämnden anmäler behov av särskilt förordnad vårdnadshavare till den tingsrätt där barnet har sin hemvist d v s är folkbokförd.

Handläggningsrutiner vid vårdnadsöverflyttning

1. När det blir aktuellt med en begäran om vårdnadsöverflyttning inleder handläggaren en utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL.
2. Handläggaren inforrar personbevis rörande samtliga personer.
3. Dokument om medgivande att vara särskilt förordnad vårdnadshavare och medgivande från vårdnadshavaren till vårdnadsöverflyttningen (om det är möjligt).
4. Juridiska avdelningen upprättar stämningsansökan och skickar den till stadsdelsförvaltningen via e-post.
5. Ärendet med tjänsteutlåtandet och stämningsansökan tas upp i stadsdelsnämnden som fattar beslut i ärendet.
6. Samtliga handlingar inklusive en kopia av protokollet skickas till juridiska avdelningen. *Observera att vissa bilagor, ex.vis samtycke, ska skickas i original*
7. Juridiska avdelningen förskotterar avgiften och ombesörjer att handlingarna skickas till tingsrätten..
8. Juridiska avdelningen fakturerar stadsdelsförvaltningen för alla kostnader i efterhand.

Handläggningsrutiner vid anmälan av särskild förordnad vårdnadshavare, när barnets vårdnadshavare avlider

1. Inleder utredning enligt 11 kap 1 och 2 §§ SoL.
2. Personbevis rörande samtliga personer.
3. När handlingarna skickas till tingsrätten är det viktigt att påpeka att det är en anmälan enligt 6 kap 9 § FB eftersom anmälan talar om att det är ett enklare förfaringssätt hos
4. tingsrätten. Förfarandet hos domstolen är skriftligt.

Vårdnadsöverflyttning innebär att grunderna för vård enligt LVU respektive SoL faller bort.

Konsekvenser av vårdnadsöverflyttning

Familjehemsföräldrar som blivit vårdnadshavare är inte längre familjehem.

De nya vårdnadshavarna är inte försörjningspliktiga för barnet utan det är fortsättningsvis föräldrarna enligt 7 kap 1 § FB där det framgår att ” föräldrarna är underhållsskyldiga”.

Stadsdelsnämnden kan inte, varken för egen del eller för vårdnadshavarens del, kräva ersättning från de biologiska föräldrarna. Vårdnadshavaren har möjlighet söka underhållsstöd i förhållande till båda föräldrarna. d v s de kan få dubbelt underhållsstöd.

Vårdnadshavaren kan uppbära underhållsstöd som överstiger underhållsstödsbelopp samt hela barnpensionen. Vidare kan vårdnadshavaren/förmyndaren - förutsatt överförmyndarens medgivande när tillgångarna överstiger åtta gånger basbeloppet - disponera barnets eventuella förmögenhet samt avkastningen därav. Eventuellt bistånd från socialtjänsten ska anpassas till ovanstående och eventuell annan inkomst som barnet har, liksom till det arvode som vårdnadshavaren uppbär från överförmyndarnämnden.

Enligt 6 kap 11 § SoL kan placeringskommunen (stadsdelsnämnden) fortsätta att ge skälig ersättning till de särskilt förordnade vårdnadshavarna som tidigare varit familjehemsföräldrar i den mån barnets egna medel i form av pension, underhållsstöd, underhållsbidrag och barnbidrag inte är tillräckliga. De ekonomiska åtagandena gentemot de nya vårdnadshavarna ska regleras i ett avtal – se riktlinjer ”familjevård för barn och ungdom”

Vad gäller annat stöd än ekonomiskt skall vistelsekommunen enligt 5 kap 1 § SoL i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan föreligga efter en vårdnadsöverflyttning.

Verkställighet

Verkställighet av domstols beslut och av avtal

Om tingsrättens dom eller beslut eller föräldrarnas avtal (godkänt av socialnämnd) inte efterföljs kan förälder vända sig till tingsrätten (den tingsrätt där barnet har sin hemvist) för verkställighet (21 kap FB) av dom eller beslut.

Tingsrätten kan enligt 21 kap 2 § FB förordna om medling. Rätten har också möjlighet att, om rätten har beslutat om verkställighet, besluta att socialtjänsten ska omhänderta ett barn tillfälligt för att underlätta att barnet överflyttas. Detta kan ske med hjälp av polishandräckning men innan det sker ska rätten först ha lämnat ett uppdrag om medling enligt 21 kap 2§ FB.

Tingsrätten ska vägra verkställighet om verkställigheten är oförenlig med barnets bästa (21 kap 6 § FB).

Om barnet har uppnått en ålder och mognad som gör att dess vilja bör beaktas och barnet uttrycker att det inte vill att beslutet ska verkställas, får rätten inte besluta om verkställighet om inte rätten finner det nödvändigt av hänsyn till barnets bästa (21 kap 5§ FB).

Namnfrågor

Förnamn

Vårdnadshavare är enligt namnlagen (NL) skyldig att inom tre månader efter barnets födelse anmäla förnamn till Skatteverket. Skatteverket översänder utan särskild begäran blanketter för anmälan om för- och efternamn till vårdnadshavaren.

Om vårdnadshavaren inte inom föreskriven tid anmäler förnamn skickar skatteverket påminnelse. Kommer anmälan ändå inte kommer in kan Skatteverket utsätta vite. Skatteverket kan också kontakta socialtjänsten för att få kontakt med vårdnadshavaren i namnfrågan.

Stadsdelsförvaltningen

förväntas i dessa fall försöka förmå vårdnadshavaren att göra anmälan.

I de fall barnet genom socialtjänsten placeras direkt efter födelsen, bör namnfrågan diskuteras med vårdnadshavaren. Gäller placeringen en eventuell adoption bör vårdnadshavaren lämna skriftligt medgivande till att de blivande adoptivföräldrarna får ge barnet namn.

Som förnamn får inte godkännas namn som kan väcka anstöt eller leda till obehag (34 § NL). Vägrar skatteverket godkänna anmält namn har vårdnadshavaren möjlighet att överklaga beslutet till förvaltningsrätten.

Förnamn kan bytas vid ett tillfälle under livstiden. Namn kan strykas eller läggas till och ordningsföljden kan ändras. Ett ursprungligt namn måste dock behållas.

Efternamn

Om barnets föräldrar har samma efternamn får barnet utan anmälan detta namn (1 § första stycket NL). Om föräldrarna har olika namn måste vårdnadshavaren inom tre månader efter barnets födelse anmäla till skatteverket vilket namn barnet ska bära (1 § tredje stycket NL). Är föräldrarna inte gifta med varandra måste faderskapet vara fastställt innan anmälan om faders namn kan göras. Kommer ingen anmälan inom tre månader får barnet moderns namn (1 § tredje stycket NL). I de fall föräldrarna har äldre gemensamma barn får barnet samma efternamn som det senast födda syskonet (1 § andra stycket NL).

Adoptivbarn får i och med beslutet om adoption adoptivföräldrarnas namn. Om dessa har olika namn krävs anmälan till Skatteverket om vilket namn barnet ska bära.

Senare ändringar är möjliga att göra genom anmälan till skatteverket, t ex om faderskapsutredningen tagit lång tid och man efter fastställandet önskar ge barnet faders namn.

Namnärenden som kan bli aktuella inom stadsdelsförvaltningarna är byte till styvförälders eller familjehemsföräldrars namn, byte till moders namn som ogift om hon tar tillbaka det i

samband med skilsmässa.

Anmälan om namnbyte görs av vårdnadshavaren. Är båda föräldrarna vårdnadshavare ska båda underteckna anmälan. Har barnet fyllt 12 år ska även barnet underteckna anmälan (48 § första stycket NL).

Yttrande från stadsdelsnämnden krävs när föräldrar inte kan komma överens i namnfrågan. Namnbyte kan ske även mot en förälders vilja om domstol finner att namnbytet är förenligt med barnets bästa. Domstolen ska inhämta yttrande från stadsdelsnämnden, som ska söka klarlägga barnets inställning (45 § andra och tredje stycket NL).

Barn som vårdats länge i familjehem och förväntas växa upp där har möjlighet anta familjehemföräldrarnas efternamn (8 § NL). I dessa fall krävs domstolsprövning även om alla berörda personer är överens. Ansökan görs av vårdnadshavaren.

Utredning i namnärende bör ske på samma sätt som utredning i vårdnadsärende. Samtal med föräldrarna och barnet ska ske. Skälet för ansökan om namnbyte och till att den ena föräldern motsätter sig detta ska utredas. När det gäller byte till familjehemsföräldrars namn ska bedömningen ske i samråd med familjevårdsinspektören. Utredningen ska mynna ut i förslag till beslut att antingen avstyrka eller tillstyrka namnbytet. Beslut fattas enligt gällande delegationsordning. Yttrande samt beslut översänds till domstolen. Behörig domstol är tingsrätten i barnets folkbokföringsort. Utredningsskyldig stadsdelsförvaltning är den där barnet är folkbokfört. I familjehemsärenden bör stadsdelsnämnden som har vårdansvaret (placeringskommunen) göra utredningen i samråd med den kommun där barnet är folkbokfört (vistelsekommunen).

Mellannamn

I samband med giftermål ska makar anmäla vilket/vilka efternamn de avser använda. Vardera maken kan behålla sitt eller så kan de gemensamt anta enderas.

Om makarna har samma efternamn kan en av dem använda den andres som mellannamn. Även barn kan ha mellannamn, de kan t ex ha moderns namn som efternamn och faderns som mellannamn. Ett adoptivbarn kan ha sitt ursprungliga namn som mellannamn tillsammans med adoptivföräldrarnas efternamn. Ett mellannamn har inte samma status som efternamn och kan tas bort eller läggas till genom anmälan till skatteverket.

Rättsskydd och rättshjälp

I första hand ska rättsskyddet i hemförsäkringen utnyttjas vid tvist som gäller vårdnad, boende och umgänge. Dock måste tvisten sakna samband med skilsmässa och upplösande av samboförhållande. Detta samband tolkas olika i bolagens försäkringsvillkor. Några bolag menar att samband inte föreligger om tvisten uppstår ett år efter skilsmässodom. Andra bolag ersätter tvister först två år efter dom. Det är därför viktigt att den enskilde själv undersöker de villkor som gäller hans/hennes försäkring. Rättsskyddet gäller endast vid allmän domstol. Rättsskyddsförsäkring ingår i många svenska hem-, villa-, fritidshusförsäkringar och även i helförsäkringar av båt samt hel- och halvförsäkringar av bil. Rättsskyddet gäller endast vid allmän domstol.

När rättsskyddet inte gäller kan den enskilde få rättshjälp enligt rättshjälpslagen i följande fall.

1. Om tvisten inte omfattas av rättsskyddet:

- tvist om vårdnad, boende eller umgänge som uppstått i samband med skilsmässa eller upplösande av samboförhållande
- begäran om verkställighet av domar, beslut, avtal om vårdnad, boende eller umgänge hos tingsrätten.

2. Om tvisten omfattas av rättsskyddet men den enskilde av ekonomiska eller andra orsaker inte haft möjlighet att försäkra sig, föreligger sådana särskilda skäl att rättshjälp kan beviljas.

Den som beviljas rättshjälp ska betala en rättshjälpsavgift som står i relation till sökandes inkomster (23 § Rättshjälpslagen). Den enskildes ombud är behjälplig med ansökan om rättshjälp. Det är tingsrätten som fattar beslut om rättshjälp.

Referenslitteratur

Prop. 2009/10:192 Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn

Prop.2005/06:99 Nya vårdnadsregler

Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals

SoU 1995:79 Vårdnadstvistutredningen – Vårdnad, boende och umgänge

Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge

Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens ansvar vid behov av ny vårdnadshavare

SOSFS 2006:20.

Socialstyrelsen, rapport 2000:7 Samarbetssamtal
Cederborg, Ann-Christin Barnintervjuer, Liber 2000
Övreeide, Haldor Samtal med barn, Studentlitteratur 2001
Sjösten, Mats Vårdnad, boende om umgänge, NJ 1998
Wickström, Anita: 1998 års vårdnadsreform och socialtjänsten, NJ 1998

Bilaga 1

Samarbetssamtal

En riskbedömning ska alltid göras. Om nämnden vet eller har anledning att misstänka att det har förekommit våld i relationen är utgångspunkten att gemensamma samtal inte ska föras om inte båda föräldrarna, var för sig, uttrycker en vilja till detta.

Följande kan tjäna som utgångspunkt vid samarbetssamtal.

- Barn behöver och har rätt till båda sina föräldrar
- Att vara förälder är ett livslångt åtagande
- Barnens behov har företräde framför föräldrarnas behov och önskemål
- Det finns ömsesidiga acceptabla lösningar
- Beslut som föräldrarna kan enas om är bättre än beslut fattade av andra
- Föräldrar vill sina barns bästa

Ämnesområden och förhållningssätt vid samarbetssamtal

Samtalsledaren

- respekterar föräldrarnas förmåga och tar inte ställning för eller emot de alternativ som föräldrarna diskuterar
- undviker att ha kontakt med någon av föräldrarna mellan samtalen

- fokuserar på barnet och föräldraskapet och relaterar allt som sägs till barnet
- försöker förstå barnets roll i föräldrarnas konflikt
- talar konkret om t.ex. släktingar, skola/ förskola och fritidsintressen
- hjälper föräldrarna att kartlägga barnets specifika behov och hur föräldrarna ska kunna tillgodose behoven
- initierar frågor om hur föräldrarna ska samarbeta till vardags t.ex. vid hämtning/lämning, vid barnets sjukdom, närvaro vid föräldrakvartar, ansvar för information mellan förskola/skola och hemmet, hur de ska informera varandra i frågor som rör barnet
- diskuterar hur föräldrarna ska hantera barnets reaktioner på separationen och hur de kan tala med barnet om den
- tar upp frågan hur man kan förhålla sig till ny partner, till släkt och vänner, effekter av flyttning
- prövar inom vilka områden föräldrarna är beredda att kompromissa
- aktualiserar ekonomiska frågor, respektive förälders möjligheter att klara sin ekonomi
- samtalar om hur det praktiskt ska ordnas för barnet, hur barnet ska bo och hur umgänget ska arrangeras
- informerar om möjligheten att återkomma för nya samtal om förhållandena förändras
- informerar om möjligheter till sociala insatser och behandling
- informerar om juridiska konsekvenser